

Jelena Đorđević

Sveučilište u Splitu

jelena.tg92@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2121-8132>

Preispitivanje položaja Marije Jurić Zagorke u hrvatskoj književnosti

Sažetak: Naglasak je rada stavljen na jezičnu analizu ulomaka iz romana *Grička vještica* književnice Marije Jurić Zagorke. Cilj je rada dati odgovor na pitanje koliko je jezično majstorstvo definiralo ovo djelo, a samim tim i Zagorkin cjelokupan opus. Rad prati ispreplitanje jezičnog i književnoumjetničkog u djelu. Jezik romana analiziran je izdvajanjem konkretnih ulomaka u kojima su analizirani leksik, stilske figure te dodatne značajke Zagorkina stila pisanja. Proučeno je u koliko je mjeri Zagorka u gradnji fabule pažnju posvetila jeziku. Pitanje koje se samo od sebe otvara jest koliko je opravdan Zagorkin položaj izvan književnog kanona ako se svojim stilom pisanja ova književnica ne razlikuje znatno od pisaca koji su njegov dio.

Ključne riječi: Zagorka, *Grička vještica*, analiza leksika, stilske figure, književni kanon

1. Uvod

1.1. Mogući razlozi Zagorkina položaja u odnosu prema kanonu

Pitanje književnog kanona složeno je pitanje i do danas ostavlja prostor brojnim istraživanjima u znanosti o književnosti. Pojam kanona u književnoteorijskom smislu formiran je u 18. stoljeću. Sam je kanon „uvijek bio povezan s nekom vrstom autoriteta, legitimacije i vlasti“¹ te je najsnažnije preispitivan u vremenu krize. Krajem 19. stoljeća,

¹ Marina Protrka, *Stvaranje književne nacije. Oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća* (Zagreb: Periodica Croatica, 2008), 25.

ustupom tzv. društvenog sustava književnosti dolazi i do estetike autonomije u književnosti, do koje dovodi tzv. genij, odnosno pojedinac koji je sposoban stvarati djela od izrazite važnosti za narod, posrednik između prostora nevidljivog svijeta nadahnuća. Uzimajući u obzir da je u procjeni kvalitete određenih književnih ostvarenja i onda, baš kao i sad, neizostavan bio utjecaj politike, kapitala te odnosa moći, sasvim je logično da je bilo književnika koji su zbog sukoba s navedenim komponentama završavali na margini.

Književnica Marija Jurić Zagorka još je za svog života bila kontroverzna ličnost koja je često ulazila u otvorene sukobe s vlašću, klerom, a otegotna okolnost svakako je bila i ta da je bila žena. U njezinu je vremenu, naime, kao što je i sama svjedočila u nekim autobiografskim djelima, žena u novinama ili politici bila shvaćana poput žene u javnoj kući. Zagorka je prije svega djelovala kao novinarka, što je također jedan od faktora koji su utjecali na njezin književni status. Književne je tekstove doživljavala kao izvor zarade te kao sredstvo koje joj je donosilo popularnost među širim masama. Premda se njezina djela danas sve više i više objavljuju, pa čak i u tvrdom uvezu, ne smije se zanemariti da su nastajala u dijelovima te bila tiskana u nastavcima *Malih novina*, *Jutarnjeg lista*, *Obzora*, *Hrvatice* i sl. Nastavci *Gričke vještice* rado su se čitali, pa čak i skrivali. Mnogi su u ovim romanima, osim prekrasne ljubavne priče, prepoznali tadašnje državno stanje, političke probleme, pa i probleme više prirode aktualne za to vrijeme. Međutim, premda je društveno-povijesni okvir u Zagorkinim romanima bio sačuvan, njezini su romani žanrovski gledano prije svega romansa i kao takvi promatrani su kao dio popularne književnosti.

Da bi se bolje razumjelo današnju situaciju, nužno je prvotno usmjeriti pažnju na položaj romana (u početku svedenog na romansu) u književnosti, odnosno na dinamiku žanra, a zatim i na dinamiku samog književnog polja. U moderno vrijeme, naime, mijenja se perspektiva, odnosno pogled na romansu kao žanr. U tom je smislu zanimljivo promatrati koliko se (i je li se uopće) situacija promijenila, posebice u posljednjih tridesetak godina.

1.2. Pitanje dinamike žanra u oblikovanju kanona

Dihotomija između umjetničkog (estetskog, obrazovanog) te pučkog (jednostavnog, funkcionalnog) postoji još od izbora kanona između pučkih autora poput Kačića i Reljkovića te starih Dubrovčana poput Gundulića i Vetranovića. Kriteriji razlikovanja vrijedne književnosti

od one trivijalne razvijaju se četrdesetih godina devetnaestoga stoljeća te su njime sva ona djela koja su vezana za prizemnije teme ili likove svedena na trivijalno. Takva je estetika bila „zasnovana na pretpostavci kontinuiteta između umjetnosti i života“². Književnost je u okviru toga shvaćena kao duševna djelatnost naroda. S vremenom je pak formirana distinktivnost u percepciji teksta. Trivijalizacija je dakle nešto od čega treba odvratiti čitateljsku publiku, a tekstovi koji su smatrani oponašanjem šablona iz stranih romana smatrani su osobito lošima. S obzirom na to da su neki takvi tekstovi uključivali seksualnost, posebno kad je riječ o trivijalnim ljubavnim romanima, sam se termin *roman* povezivao isključivo s takvim tekstovima te je u tom smislu smatran nečim što treba izbjegavati. Roman je, dakle, označavao nešto trivijalno. Adolfo Veber Tkalčević u kritičkom tekstu pod nazivom *Niešto o kazalištu* osuđuje širenje popularnih romana objavljivanih na njemačkom jer smatra da kvare mladež i nanose štetu društvu. S posebnim žarom napada Eugena Sua, smatrajući da uzurpira ženske umove i duše. Slično mišljenje iznosi Ljudevit Tomšić te naglašava da ljubavni romani u sebi kriju zlo, unatoč zamamnoj formi. Protrka prenosi stavove kritičara Beera i Radwaya te naglašava da je riječ o potencijalnoj opasnosti koja bi nastala narušavanjem patrijarhalnih odnosa u društvu. Protrka se referira i na Mašu Kolanović³ koja je prikazala sličan pristup romanima i kroz dvadeseto stoljeće te navela kako je književnica Marija Jurić Zagorka u *Maloj reportaži: Zašto žene čitaju romane* pokazala kako je suprug jedne čitateljice negativno reagirao na njezino čitanje romana, navodeći da su ju pokvarili te joj iskrivili vrijednosti. Međutim, unatoč isključivanju navedenog žanra, narativne tehnike koje su korištene u romanu nisu isključene, već se koriste u svim vrstama narativa toga vremena. Protrka naglašava da je navedena asimilacija nastala zbog želje za zadobivanjem što šire čitateljske publike. Također, strukturu romanse koja se koristi tumači i tzv. međustupnjem estetizacije postupka, čime književni tekst postaje sredstvo za promicanje željenih vrijednosti. Polarizacija dobrih i loših karaktera (junaka) preuzeta je upravo iz romana, a njome se također radilo na izgradnji nacionalnog identiteta pa su protagonisti uvijek bili domaći ljudi, dok

² Protrka, *Stvaranje književne nacije*, 138.

³ Maša Kolanović. „Od pripovjedne imaginacije do roda i nacije.“ Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Katedra za noviju hrvatsku književnost (2006), pristupljeno 7. travnja 2019, <https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1769&naslov=od-pripovjedne-imaginacije-do-roda-i-nacije>.

su stranci obično bili antagonisti.⁴ Što se tiče percepcije estetskog, ono je prvotno označavalo odmak od trivijalnog, ali kasnijim formiranjem kanona autora ta je dihotomija pala u drugi plan. Kolanović ističe da se prema filozofu Northropu Fryeu glavni dio popularne književnosti sastoji od sentimentalne romanse s ljubavlju i avanturom kao njezinim ključnim mjestima. Štoviše, kad se radnju Zagorkina romana provuče kroz elemente romanse kakve je sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća proučavala Janice Radway, a koje se primjerice odnose na ugrožavanje identiteta glavne junakinje, emocionalnu razdvojenost te kasniji ponovni susret protagonista, isti je obrazac moguće primijeniti na sva Zagorkina djela. Ono što pritom čini ključnu razliku između Zagorkinih romana i romana Augusta Šenoa koji je također posegnuo za popularnim obrascima prilikom pisanja svojega romana *Zlatarovo zlato* zapravo je primarna intencija autora. Naime, dok je Zagorka svoju priču gradila želeći kod čitatelja prije svega pobuditi interes za daljnje čitanje zamršenom, ali intrigantnom radnjom, Šenoa je elemente popularnog ubacivao da bi privukao čitatelje koji će, posegnu li za njegovim romanom, zapravo pročitati one ideje koje je želio nametnuti i kroz svoje programske tekstove. Nadalje, govoreći o elementu povijesnog, Kristin Ramsdell povijesne romane dijeli na one u kojima su stvarna povijesna zbivanja i likovi ključni za radnju (engl. *Romantic Historicals*), one u kojima povijest ima funkciju kulise i koristi se kao pozadina za ljubavnu priču (engl. *Period Romances*) te povijesne romane (engl. *Historical Novel*).⁵ Zagorkini bi se romani, dakle, mogli uvrstiti u drugu kategoriju. Premda su Zagorkini romani još za njezina života stekli iznimnu popularnost, već im je tada nametnuta etiketa romanse, romana za žene te su svrstavani u prostor trivijalne književnosti.

Govoreći o odnosu žanra i kanona, zanimljiv je rad Alastaira Fowlera sa Sveučilišta Edinburgh iz 1979. u kojem se autor na detaljan način bavi pitanjem žanra od početaka književnosti do svoga vremena. Pritom ističe da se mnogi žanrovi na različite načine nadopunjuju, i to procesima inkluzije, kombinacije (za primjer uzima tragikomediju), inverzije (za primjer uzima romansu i pikarski roman) ili kontrasta (primjeri su sonet i epigram). Autor ne daje klasičnu klasifikaciju žanrova, svjestan činjenice da se ona mijenjala kroz stoljeća. Navodi da su različiti kritičari različito dijelili književna djela. Primjerice, Scaliger i Minturno

⁴ Protrka, *Stvaranje književne nacije*, 151–152.

⁵ Mateja Ištok, *Romansa, nacija i patrijarhat u Šenoinu Zlatarevu zlatu i Zagorkinoj Kéeri Lotrščaka* (Diplomski rad: Sveučilište u Zagrebu, 2014), 21, pristupljeno 7. travnja 2019. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/4500/1/DIPLOMSKI%20RAD.pdf>.

navode stotinu žanrova i subžanrova. Stoga Fowler na zanimljiv način daje prikaz nekolicine ključnih autora kroz stoljeća (primjerice, Ciceron, Horacije, Kvintilijan, Diomed, Sidney...) te stvara popis vrsta koje su navedeni autori pisali. Autor iscrpno i pažljivo daje prikaz ključnih djela kroz povijest te navodi književne žanrove. Nešto veću pažnju daje poeziji, navodeći da je kanon po pitanju proznih žanrova nešto manje determiniran. U kontekstu kanona, međutim, spominje zanimljivu situaciju koja bi se mogla povezati sa situacijom u hrvatskoj književnosti po pitanju romana 19. stoljeća. Fowler ističe da su Scott i Austen stvarali u sličnim žanrovima te pisali sličnim stilovima. Bez obzira na to, Scott je uživao internacionalni ugled, dok je Austen u svome vremenu bila manje poznata. Fowler tvrdi da je ovo djelomično moguće objasniti ako uzmemo u obzir da je Scottov roman *Waverley* nastao kad je Scott već bio afirmiran. Austenine su novele, s druge strane, shvaćene domaćinski, prvenstveno kao žensko štivo. U zaključnom dijelu o žanru Fowler postavlja pitanje jesmo li mi kao čitatelji koji poznajemo književnu teoriju oslobođeni žanrovskih predrasuda.

1.3. Dinamika književnog polja

Stvaranje kanona svakako je dio društvene stratifikacije, ali, kako tvrdi Protrka⁶, treba uzeti u obzir da elita koja bira ključne tekstove koji su vrijedni i reprezentativni nije homogena, već je riječ o borbama često pokrenutim različitim kritičkim stavovima. Kroz sukobe pojedinaca okupljenih oko književnih časopisa profiliraju se različiti stavovi prema književnoj prošlosti ili pitanjima jezika i pravopisa. Sama se kanonizacija može promatrati kao „rezultat dinamike polja u kojoj se, kroz sukobe (polemike, borbe i rivalstva) odmjeravaju moći pojedinaca i skupina“⁷. Neizostavno je u tom kontekstu i pitanje ženskog subjekta. Poteškoće s njegovim definiranjem ponekad se mogu činiti manje očitima jer prema nekim autorima kao što su Showalter, Gilbert i Gubar, ono uključuje nužno prešutno provođenje ženske subjektivnosti u okviru muške dominacije. Žensko je djelovanje, dakle, prihvatljivo ako se provodi prema strogo kontroliranim uvjetima. Ekonomske su i društvene prepreke u prošlosti ženama postavljale i ograničenja u smislu žanra pa su žene pisale uglavnom poeziju, crtice i dnevnike te dječju i trivijalnu književnost, a ne povijesne romane ili kritike. Žene su unatoč svemu tome ipak

⁶ Protrka, *Stvaranje književne nacije*, 226.

⁷ Protrka, *Stvaranje književne nacije*, 236.

pisale, ali ne u kontinuitetu. Stoga, kako prenosi Protrka⁸, Showalter smatra da žensko pismo ne predstavlja pokret, već nepovezanu supkulturnu djelatnost. Pritom spominje tri faze unutar te djelatnosti, i to fazu imitacije, fazu protesta te naposljetku fazu samootkrivanja. Prva faza prema Showalter započinje objavljivanjem pod muškim pseudonimima i završava smrću G. Eliot 1880. godine, dok druge dvije faze uključuju sljedećih četrdeset godina. Ovakve je granice u hrvatskoj književnosti nešto teže prepoznati. Feministička faza u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća, nakon Truhelkinih i Vojnovićevih romana, dobiva polet s Marijom Jurić koja je godinama objavljivala u *Viencu* pod pseudonimom Zagorka. Njezina angažiranost, kao i politički i novinarski profesionalizam koji je promicala zasmetali su mnogima. Jedan od njih bio je i A. G. Matoš koji je svako žensko ozbiljnije pisanje svodio na trač. Pitanje ženskog pisanja, kao što je vidljivo, različito je percipirano s obzirom na vremenske odmake. Zanimljivo je, međutim, preispitivanje toga koliko su autori koji su u određenom trenutku zbog vjerskih, povijesnih i ideoloških okolnosti ostali po strani, promijenili svoj položaj u odnosu na moderno vrijeme. Upravo će to doći do izražaja i u istraživanju prikazanom u ovom radu.

2. Cilj i metoda istraživanja

Cilj je ovoga rada utvrditi dinamičnost statusa Marije Jurić Zagorke u znanosti o književnosti i nastavi književnosti. To je ostvareno kroz dvije komponente. Najprije je ponuđena stilistička analiza ulomka iz Zagorkine *Grička vještice*. Utvrđene su retoričke i/ili poetske figure koja se javljaju u tekstu. Potom je metodom komparativne analize leksikona, enciklopedija, povijesti književnosti i školskih udžbenika utvrđena dinamičnost Zagorkina položaja. U radu je istraženo deset povijesti književnosti, dvije povijesti hrvatskog romana, tri srednjoškolske čitanke, dvije enciklopedije i jedan književni leksikon. Proučeno je koliko se pažnje količinski i sadržajno posvetilo Zagorki kao autorici izvan kanona.

Važno je ujedno naglasiti da *Grička vještica* nije jedan jedinstveni roman, nego ciklus romana od sedam svezaka, koji u sebi sadrže razne elemente. Mogli bismo reći da je riječ o ljubavnom romanu s elementima pustolovnog, kriminalističkog, akcijskog i povijesnog. Prvi roman čuve-

⁸ Protrka, *Stvaranje književne nacije*, 251.

nog ciklusa pod nazivom *Tajna Krvavog mosta* počinje izlaziti 1912. godine u *Malim novinama*, a tiska se u svescima. Uoči I. svjetskog rata Zagorka je objavila *Kontesu Neru* i *Malleus maleficarum*. Poslije rata u *Novostima* i *Večeri* izlaze ostali romani koji se ideološki i tematski nadovezuju na one prethodne. To su bili *Dvorska kamarila*, *Suparnica Marije Terezije* i *Buntovnik na prijestolju*. Vrijeme radnje ukomponirano je u početak osamnaestog stoljeća i preslika je stanja u Hrvatskoj u vremenu pisanja romana. Razna se odvija na brojnim lokacijama, ali većina se toga odvija u Zagrebu i Beču. Što se fabule tiče, glavni se likovi, koji su rodom iz Hrvatske, na carskom dvoru u Beču bore za svoju ljubav.

3. Rezultati i rasprava

3.1. Stilistička analiza ulomka

Figurativnost izraza oduvijek je bila zanimljiv element jezičnog proučavanja i još su se drevni antički retoričari bavili upravo ovim svojstvom. Prvo korištenje figura u javnom govoru pripisuje se sofistima, osobito Gorgiji. Drevni su retoričari smatrali da je figurom uključeno svako djelovanje govornika na slušateljstvo, bilo ono pozitivno i negativno. Iz istog razloga Michel Meyer figure definira kao konstrukcije koje se udaljuju od uvriježene uporabe da bi proizvele neki učinak. Upravo iz tog razloga Ivo Škarić u pregledu figura pažnju ne usmjerava samo na gramatičko poznavanje jezika, već i na njegovu retoričku komponentu te ih zato i naziva retoričkim i/ili poetskim figurama. Figure su, najjednostavnije rečeno, „izrazi kojima se nešto kaže na neobičan ili nedoslovan način“.⁹

Do današnjeg su vremena figure klasificirane na različite načine i još uvijek ne postoji jedinstvena klasifikacija, niti možemo govoriti o točnom broju figura koje postoje u jeziku. Osnova je podjela Kvintilijanova podjela govornih figura na trope koji uključuju obrat u značenju (metafora, metonimija, sinegdoha, antonomazija) te sheme u koje spadaju ostale figure. Suvremeni stilističar Krešimir Bagić figure dijeli na figure dikcije, figure konstrukcije, figure riječi ili trope, figure misli te figure diskurza. Meyerova je podjela slična, ali figure diskurza iz prethodne klasifikacije navedene su kao figure smisla, dok su figure dikcije navedene kao figure riječi. Podjele su, dakle, raznolike. Međutim, s obzirom

⁹ Ivo Škarić, *U potrazi za izgubljenim govorom* (Zagreb: Školska knjiga, 1988), 134.

na to da je već prethodno naglašeno da se figure mogu pronaći svugdje te da su važno svojstvo retorike, u ovom će se radu figure promatrati kroz Škarićevu klasifikaciju retoričkih i/ili poetskih figura.

Analizom uvodnog dijela *Gričke vještice* uočljivo je da je autorica izborom leksika postigla dojam mističnosti i arhaičnosti. Na leksičkoj razini moguće je primijetiti zanimljiv izbor leksema i sintagmi: *Grič, plašt, tornjevi, kule, plemićki dvorovi, purgari, željezni kapci, plašt, pojava, rubac, povorka, Mesnička ulica, Opatička ulica...* Zagorkin pažljivo biran leksik omogućuje čitatelju da se vrati u prošla vremena i dočara sebi noćni prizor staroga Zagreba.

Što se tiče figura riječi, u tekstu su prisutne asonanca (*Pojava se obazre na sve strane.*) i aliteracija (*Usred tišine zašusti nešto na zidu.*), čime je autorica postigla dojam tečnosti, ali i napetosti (ponavljanje glasa *š* utječe na realizaciju šuma o kojem je u ulomku riječ). Od figura misli, prisutna je gradacija (klimaks) kojom Zagorka postupno gradi napetost (*Pojava se obazre na sve strane, najednom iščezne, ali se uskoro opet vrati vodeći za ruku drugu pojavu u tamnom plaštu, a iza nje stupa treća, četvrta, peta ... deseta.; ...žurno se spusti dolje prema Mesničkoj ulici, sklanja se mjesecavu svjetlu i nečujno gubi u tmini.*) te poredba (*povorka kao velika crna zmija*) Što se tiče sintaktičkih figura, prisutne su inverzija (*svjetla mjesечеva*) i elipsa (*Nigdje znaka budnoga čovjeka. I lavež pasa već je zamuknuo.*). Eliptičnim je rečenicama autorica uspjela dodatno pojačati tajanstvenost. Tropi su pak u najbrojniji i najuočljiviji. To su metafora (*srebrn plašt*), epitet (*dubokim, srebrn, crkvene, gradske, plemićke, gričkih, željezni, budnoga, mala, željezna, čudna, visoka, zamotana, dugi, tamni, vezane, tajnovita, velika, crna, tajanstvenu, tihoj, znatiželjnog, mjesecavu, odlučni, tihoj, sanenoj*), personifikacija (*Grič spava dubokim snom; Mjesec je razastro srebrn plašt; bršljan se polako razmaknuo; u zidu se otvore mala željezna vrata; Mjesec kao da se iz znatiželje uspeo više na obzorje*) i simbol (*Grič*).

U gradnji književnog teksta osobita je pažnja posvećena upravo jeziku da bi se pojačalo opise te ostvarilo željeni učinak kod čitatelja. Na taj je način povijesna pozadina vješto isprepletena sa zanimljivom i napetom radnjom. Jezik je, dakle, u službi fabule. Prisutne su sve kategorije figura, a najveća je zastupljenost tropa i sintaktičkih figura. Međutim, figure koje su najuočljivije svakako su leksičke jer su u odnosu na današnji standard osobito stilski obilježene. Još su neke od odlika Zagorkina stila svakako opsežna fabula te ostvarivanje napetosti na kraju svakog poglavlja. Česti su germanizmi, talijanizmi i latinizmi, a pripovjedač je sveznajući. Zanimljivo je da se u opisima života plem-

stva te njihovih karaktera mogu pronaći motivi tipični za svjetske autore romantičarskih i fantastičnih autorica poput Jane Eyre i Mary Shelley. Uzme li se u obzir, dakle, da je Zagorka bila izrazito vješta u stvaranju djela, pitanje koje se samo po sebi nameće je koliko je zapravo opravdan njezin položaj izvan književnog kanona te mijenja li se situacija s vremenom.

3.2. Analiza povijesti književnosti, enciklopedija, leksikona i čitanki

S ciljem davanja odgovora na prethodno postavljena pitanja istražen je sadržaj deset povijesti književnosti, dviju povijesti hrvatskog romana, triju srednjoškolskih čitanki, dviju enciklopedija i jednog književnog leksikona, pri čemu je proučeno koliko se pažnje količinski i sadržajno posvetilo Zagorki kao autorici izvan kanona.

3.2.1. Povijesti književnosti

Najstarija povijest književnosti istražena za ovaj rad jest *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga*, nastala od 1974. do 1978. godine. Prilikom proučavanja Zagorkine pažnja je bila usmjerena na dvije knjige iz navedene kolekcije, i to na *Knjigu 4*, nastalu 1975. te *Knjigu 5*, nastalu 1978. godine. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4* napisali su M. Živančević i I. Frangeš. U njoj se Mariju Jurić Zagorku spominje samo u jednoj rečenici, i to u kontekstu opusa E. Kumičića. Činjenica da je navedena povijest prikaz književnosti ranije od Zagorkine, čini tu stavku donekle razumljivom. Prilikom proučavanja *Knjige 5*, čiji je autor M. Šicel, uočljivo je da se Zagorku spominje na 341. stranici u svega deset redaka teksta. Ističe se njezina anegdotska lakrdija *Jalnuševčani* te je šturo spomenuta *Grička vještica*, i to kao djelo inspirirano poviješću, ali s mnoštvom pseudoromantičnih epizoda.¹⁰ Desetak godina nakon navedene kolekcije objavljena je *Povijest hrvatske književnosti* u izdanju Matice hrvatske. Autor Ivo Frangeš ne nudi Zagorki mogućnost pomicanja s pozicije margine s obzirom na to da ju uopće ne spominje.

Sljedeća povijest književnosti koja je istražena ona je Dubravka Jelčića. Prvo je izdanje ono iz 1997. godine, a 2004. objavljena je *Povijest hrvatske književnosti, dopunjeno izdanje*. Međutim, čak ni dopunjeno

¹⁰ Šicel Zagorki posvećuje nekoliko rečenica u svojoj knjizi *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, objavljenoj 1997. u izdanju Školske knjige i pritom piše: „(...) s naročitim smislom za fabuliranje, dinamiku, služeći se povijesnom dokumentacijom, ali i svim poznatim rekvizitima trivijalne proze Zagorka je ostvarila opus i književno-estetski vrijedan pozornosti“ (Šicel, *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, 187).

izdanje nije donijelo neke bitne promjene kad je o riječ o Mariji Jurić Zagorki. Nju se u prvom izdanju spominje na 215., 327. i 329. stranici, a u dopunjenom na 338., 339., 505. i 641. stranici. Dakle, oba izdanja daju tek šturi prikaz njezina rada. Navodi se da ni u kritici, ni u povijesti književnosti „mjesto i značenje Marije Jurić Zagorke nije bilo postojano“.¹¹ Leksik koji je odabran prilikom pisanja o njezinu radu u nekim rečenicama daje pomalo pejorativne konotacije. Dakako, ne znači da je riječ o stavu autora, već o uvriježenom mišljenju koje je do tada postojalo u znanstvenim krugovima po pitanju Zagorke i njezinih romana. Za njezine se romane, primjerice, navodi da su „izlazili u podlisku različitih novina ili u tjednim sveščićima“¹², da je riječ o tekstovima „s povijesno-političkim sadržajem zasićenom radnjom“¹³, a u daljnjem tekstu čak tvrdi da je njezinu popularnost u širokim slojevima kritika „ignorirala, a njeno je djelo svrstano u kategoriju neliterarnog šunda“.¹⁴

Nešto svjetliji primjer pisanja povijesti književnosti donio je Slobodan Prosperov Novak. Njegova *Povijest hrvatske književnosti od Bašćanske ploče do danas* kao i njegovi raniji povijesni prikazi omogućuju svojevrstan uvid u one književnike koje se tijekom prošlosti često marginaliziralo. Novak za Zagorku piše da „ne samo što je autoric prvoga kriminalističkoga romana nego su neke od njezinih knjiga i najčitnije hrvatske knjige uopće“.¹⁵ Zagorkinu *Kneginju iz Petrinjske ulice* uspoređuje sa stvaralaštvom Eugena Suea. Novak Zagorkine ljubavne priče ne proglašava automatski štivom za žene, već ističe da je Zagorka miješanjem povijesne tematike s ljubavnom dala čvrst doprinos edukaciji širih čitateljskih masa. Pisanje o Zagorki zaključuje riječima:

Marija Jurić Zagorka bitan je književni glasnik novih ekonomskih i društvenih prilika, prvi autor koji je duboko svjestan da živi u vremenu kad umjetnost više nije nužno morala težiti originalnosti i kad recikliranje i reproduciranje više nisu smatrani sramotom. (...) Malo je hrvatskih književnika imalo imaginaciju koja bi se mogla usporediti s onom iz knjiga Marije Jurić Zagorke.¹⁶

¹¹ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti, dopunjeno izdanje* (Zagreb: Naklada Pavičić, 2004), 338.

¹² Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti, dopunjeno izdanje*, 339.

¹³ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti, dopunjeno izdanje*, 339.

¹⁴ Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti, dopunjeno izdanje*, 339.

¹⁵ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti od Bašćanske ploče do danas* (Zagreb: Golden marketing, 2003), 300.

¹⁶ Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti od Bašćanske ploče do danas*, 301.

Godinu dana nakon navedene Novakove povijesti objavljena je u izdanju Naklade Ljevak još jedna povijest književnosti autora Miroslava Šicela. Ovoga puta riječ je o kolekciji sastavljenoj od pet knjiga u kojima se proučava važne hrvatske autore prema književnim razdobljima. Knjiga pod nazivom *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe (1750–1881)* završena je s likom Augusta Šenoe te je postojala mogućnost da se Zagorka spominje u drugoj knjizi navedene povijesti. Međutim, druga je knjiga ove kolekcije usmjerena na hrvatski ekspresionizam, što znači da Šicel ni ovoga puta nije uvrstio Zagorku u povijest književnosti.

Posve nov pogled na povijest književnosti uopće daje knjiga Vinka Brešića pod nazivom *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, nastala 2015. u izdanju Alfe. Riječ je o historiografskoj konstrukciji koja, za razliku od ranijih povijesti književnosti, daje uvodna poglavlja o tome što je uopće hrvatska književnost, a potom ju ne utvrđuje prema imenima autora ili književnim razdobljima kao što je prije bio slučaj, već žanrovski. Dakle, Brešić kroz različite žanrove spominje autore koji su pridonijeli razvoju određenog književnog žanra, što omogućuje objektivniji prikaz povijesti. Zagorku stoga spominje u kontekstu više tema, prije svega u kontekstu protumađarskih tendencija, a nešto kasnije i prilikom govora o časopisima. U kontekstu časopisa *Obzor* Zagorku se navodi kao feljtonisticu koja je pisala memoarske feminističke feljtone.

3.2.2. Dva izdanja *Povijesti hrvatskog romana*

Krešimir Nemeć veliku je pažnju posvetio romanu kao književnoj vrsti. U *Povijesti hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća* iz 1995. Zagorkino se ime spominje nekoliko puta, ali isključivo komparativno.

Tri godine kasnije objavljena je *Povijest hrvatskog romana od 1990. do 1945. godine*. Nemeć u navedenoj knjizi Zagorku spominje na dvadesetak stranica te ističe da je do danas ostala najčitaniji hrvatski pisac. Istaknut je Zagorkin patriotski žar te njezina aktivna borba za nacionalnu nezavisnost. Nemeć ističe da je povijest u Zagorkinim romanima shvaćena kao krinka za prikaz sadašnjosti te da njezini romani „obiluju dinamičkim motivacijama i gotovim formulama posuđenima iz ljubavnih, avanturističkih, gotskih i viteških romana“¹⁷. Premda je njezino pisanje u širem kontekstu shvaćeno kao štivo za razbibrigu, nosilo

¹⁷ Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od 1990. do 1945. godine* (Zagreb: Znanje, 1998), 76.

je sa sobom i ozbiljna pitanja i poruke koje su preispitivale društvenu stvarnost. Zagorka je, prema Nemecu, u svom stvaranju slijedila Horacijevu maksimu prema kojoj književnost mora razveseljavati i koristiti.

3.2.3. Enciklopedije i leksikoni

Leksikon hrvatske književnosti. Djela koji je objavljen 2008. godine u izdanju Školske knjige donio je nazive i sadržaje svih važnijih djela hrvatske književnosti. U *Leksikonu* se pojavljuju i Zagorkina djela. Spominju se: *Grička vještica*, *Jalnuševčani*, *Kći Lotrščaka* i *Kamen na cesti*.

Što se tiče enciklopedija objavljenih u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža, *Hrvatska književna enciklopedija 2 Gi-Ma* iz 2012., čiji je glavni urednik Velimir Visković, Zagorku spominje na desetak stranica te joj sadržajno posvećuje mnogo prostora. Navodi ju kao prozaisticu, dramsku spisateljicu i novinarku. U prikazu njezina života i djelovanja istaknuti su otpori prema mađarizaciji. Ono što je iznimno važno za mijenjanje Zagorkina položaja svakako je to što se navodi Zagorkino inzistiranje na povijesnoj utemeljenosti. Romane *Roblje* (1899) i *Vladko Šaretić* (1903) ova enciklopedija navodi kao romane napisane u tradiciji socijalno-psihološkog romana, a *Kneginju iz Petrinjske ulice* (1910) ističe kao roman koji označava pomak prema popularnoj književnosti. Posebno je zanimljivo da se spominje i njezine manje poznate romane (*Crveni ocean*, *Modri đavo*, *Tozuki*) te Zagorkino dramsko stvaralaštvo. Nadalje, tekstove s autobiografskim fragmentima u kojima je Zagorka opisivala svoj težak položaj te roman *Kamen na cesti* navodi se kao ključne tekstove za revalorizaciju sa stajališta feminističke kritike.

3.2.4. Srednjoškolske čitanke

Čitanka za treći razred gimnazije *Književni vremeplov* izdavačke kuće Profil ne spominje Zagorku.

Čitanka 3 za treći razred četverogodišnje srednje strukovne škole u izdanju Školske knjige također ne spominje Zagorku u klasičnom programu učenja. Nadu u promjene donosi eksperimentalni program učenja, unutar kojega se u čitanki pod nazivom *Az*, autorice Snježane Zrinjan, osmišljenoj za 1. razred srednje strukovne škole, spominje i Marija Jurić Zagorka u kontekstu učenja o književnim vrstama. Spominje ju se u poglavlju „Roman“ te se učenike upoznaje s pojmovima visoke i trivijalne književnosti. Dakle, Zagorka je i ovaj put svrstana u kategoriju koja joj je davno zadana, ali ovoga je puta u nastavi barem prisutna.

3.2.5. Dinamika Zagorkina položaja

Analizom različitih leksikona, enciklopedija, povijesti književnosti i udžbenika potvrđeno je da položaj Zagorke varira, ovisno o autoru ili godini izdanja. Grafički je prikaz koji ide u prilog toj tvrdnji sljedeći:

Naslov	Zagorka
Brešić, Vinko. 2015. <i>Hrvatska književnost 19. stoljeća.</i>	+
Čubrić, Marina i Žarko Gazzari. 2011. <i>Čitanka 3 za treći razred četverogodišnje strukovne škole.</i>	-
Detoni-Dujmić, Dunja, Dunja Fališevac, Ana Lederer i Tea Benčić-Rimay, ur. 2008. <i>Leksikon hrvatske književnosti.</i>	+
Dujmović-Markusi, Dragica i Sandra Rossetti-Bazdan. 2014. <i>Književni vremeplov, čitanka za treći razred gimnazije.</i>	-
Frangeš, Ivo. 1987. <i>Povijest hrvatske književnosti.</i>	-
Jelčić, Dubravko. 1997. <i>Povijest hrvatske književnosti.</i>	+
Jelčić, Dubravko. 2004. <i>Povijest hrvatske književnosti, dopunjeno izdanje.</i>	+
Nemec, Krešimir. 1995. <i>Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća.</i>	+
Nemec, Krešimir. 1998. <i>Povijest hrvatskog romana od 1990. do 1945. godine.</i>	+
Prosperov Novak, Slobodan. 2003. <i>Povijest hrvatske književnosti od Bašćanske ploče do danas.</i>	+
Šicel, Miroslav. 1978. <i>Povijest hrvatske književnosti 5.</i>	+
Šicel, Miroslav. 2004. <i>Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa (1750–1881).</i>	-
Visković, Velimir, ur. 2012. <i>Hrvatska književna enciklopedija.</i>	+
Živančević, Miroslav i Ivo Frangeš. 1975. <i>Povijest hrv. književnosti 4.</i>	+

Tablica 1. Shematski prikaz zastupljenosti Zagorke u leksikonima, enciklopedijama, povijestima književnosti i školskim udžbenicima

Tablica 1 prikazuje u kojim se naslovima javlja autorica. Statistički gledano, Zagorku se spominje u 70 % slučajeva. Ono što je na prvi pogled jasno uočljivo svakako je činjenica da se položaj Marije Jurić Zagorke mijenja s vremenom. Starije povijesti književnosti posvećuju joj jako malo ili joj ne posvećuju gotovo nikakvu pažnju, dok se u novijim povijestima književnostima, kao i u enciklopedijama i leksikonima njezino ime te njezin opus spominju sve češće. Međutim, treba naglasiti da nije dovoljno uzeti u obzir samo je li autor u nekoj knjizi spomenut. Veću je pažnju potrebno usmjeriti na sadržaj i kontekst unutar kojega

se netko spominje. Premda novije povijesti nastoje biti što objektivnije, primjetno je da se Zagorka i dalje najčešće svrstava u kontekst trivijalne književnosti, a njezina su djela prikazana kao *ljubići* i ženska štiva. Ono što možda najviše zabrinjava, zastupljenost je ove autorice, ali i općenito zastupljenost književnica u školskim udžbenicima. Naime, srednjoškolske čitanke za gimnazije i strukovne škole ovu autoricu uopće ne spominju. Svijetli primjer već je spomenuti eksperimentalni program u 1. razredu strukovnih škola, ali i tu je stavljena kao primjer trivijalne književnosti.¹⁸

4. Zaključak

Pitanje stvaranja i oblikovanja književnog kanona iznimno je važno za svaku književnu zajednicu. U hrvatskoj su književnosti evaluacija djela, stvaranje i oblikovanje kanona bili od iznimna značaja za buđenje nacionalne svijesti te potrebu definiranja identiteta vlastite nacije. Štoviše, svaki se kanon stvara u određenim povijesnim i ideološkim uvjetima te je za njegovo dekonstruiranje nužno preispitivanje navedenih uvjeta. Autonomija književnog polja odnosi se na njegovu sposobnost da odredi kriterije za proizvodnju i procjenu vrijednosti svojih proizvoda. Stoga je u kontekstu kanona neizbježno pitanje estetskih kriterija koji uvjetuju kanon. Ti su kriteriji, međutim, podložni promjenama, što utječe i na promjenu percepcije književnih žanrova, pa i položaja kanonskih ili nekanonskih pisaca u književnom i kulturnom polju. Važno je pritom imati na umu da se kanon neprestano obnavlja preko mnoštva institucija te preko onih koji progovaraju s pozicije autoriteta. Premda se u novije vrijeme situacija mijenja, Zagorkin je položaj i dalje periferan. Zanimljivo je, dakle, promatrati koliko su drugi autori koji su u određenom trenutku zbog vjerskih, povijesnih i sličnih okolnosti te zbog mjesta koje su za vrijeme vlastita života stekli, ostali po strani, a ako se s ruba i pomiču prema središtu, etikete koje su im otprije dodijeljene teško je prevladati. Ako se u novije vrijeme brišu strogo zadane granice te se u književnosti preispituju otprije zadani kriteriji, pitanje koje se samo

¹⁸ Najnoviji potezi Ministarstva znanosti i obrazovanja koji su se odvijali u 2019. godini uključivali su i preispitivanje postojećih popisa lektire u Republici Hrvatskoj. Kako su prenijeli na stranicama Ministarstva (<https://mzo.gov.hr/>), u anketi u kojoj je sudjelovalo više od 8 000 ispitanika među kojima je bilo više od tisuću nastavnika te 214 knjižničara, za Zagorkinu *Gričku vješticu* na popisu lektire glasovalo je svega njih 20, za *Tajnu Krvavog mosta* njih 16, za *Viteza slavonske ravni* 14, a za roman *Kći Lotrščaka* 11. Mogućnosti za promjene, dakle, postoje, ali odvijaju se veoma sporo.

po sebi nameće svakako je može li se pitanje Zagorkina položaja riješiti izvan opreka između muške i ženske te trivijalne i visoke književnosti te čime mogu rezultirati nova čitanja ove autorice.

Literatura

- Bagić, Krešimir. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga, 2012.
- Brešić, Vinko. *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Zagreb: Alfa d.d., 2015.
- Čubrić, Marina i Žarko Gazzari. *Čitanka 3 za treći razred četverogodišnje strukovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, 2011.
- Detoni-Dujmić, Dunja, Dunja Fališevac, Ana Lederer i Tea Benčić-Rimay, ur. *Leksikon hrvatske književnosti. Djela*. Zagreb: Školska knjiga, 2008.
- Dujmović-Markusi, Dragica i Sandra Rossetti-Bazdan. *Književni vremeplov, čitanka za treći razred gimnazije*. Zagreb: Profil, 2014.
- Frangeš, Ivo. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb-Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1987.
- Fowler, Alastair. 1979. „Genre and the Literary Canon.” *New Literary History*, sv. 11/1 (1979): 97–119. Pristupljeno 28. veljače 2019. <https://www.jstor.org/stable/468873>
- Ištok, Mateja. *Romansa, nacija i patrijarhat u Šenoinu Zlatarovu zlatu i Zagorkinoj Kćeri Lotrščaka*. Diplomski rad: Sveučilište u Zagrebu, 2014. Pristupljeno 7. travnja 2019. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/4500/1/DIPLOMSKI%20RAD.pdf>
- Jelčić, Dubravko. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1997.
- Jelčić, Dubravko. *Povijest hrvatske književnosti, dopunjeno izdanje*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2004.
- Jurić Zagorka, Marija. *Grička vještica. Malleus Maleficarum*. Zagreb: Stvarnost, 1963.
- Kolanović, Maša. „Od pripovjedne imaginacije do roda i nacije.“ Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Katedra za noviju hrvatsku književnost, 2006. Pristupljeno 7. travnja 2019. <https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1769&naslov=od-pripovjedne-imaginacije-do-roda-i-nacije>
- Meyer, Michel, Manuel Maria Carrilho i Benoît Timmermans. *Povijest retorike od Grka do naših dana*. Zagreb: Disput, 2008.
- Nemec, Krešimir. *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje, 1995.
- Nemec, Krešimir. *Povijest hrvatskog romana od 1990. do 1945. godine*. Zagreb: Znanje, 1998.
- Prosperov Novak, Slobodan. *Povijest hrvatske književnosti od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing, 2003.
- Protrka, Marina. *Stvaranje književne nacije. Oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća*. Zagreb: Periodica Croatica, 2008.
- Šicel, Miroslav. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 5. U Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga* (ur. Slavko Goldstein... et al.). Zagreb: Liber Mladost, 1978.

- Šicel, Miroslav. *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- Šicel, Miroslav. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa (1750-1881)*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2004.
- Škarić, Ivo. *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga, 1988.
- Škarić, Ivo. *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga, 2000.
- Visković, Velimir, ur. *Hrvatska književna enciklopedija 2 Gi-Ma*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012.
- Visković, Velimir, ur. *Hrvatska književna enciklopedija 4 S-Ž*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012.
- Zrinjan, Snježana. *Az, čitanka iz Hrvatskoga jezika za 1. razred*. Zagreb: Alfa d. d., 2014.
- Živančević, Milorad i Ivo Frangeš. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4. U Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga* [urednik Slavko Goldstein... et al.] Zagreb: Liber Mladost, 1975.

Questioning the Position of Marija Jurić Zagorka in Croatian Literature

Summary: The emphasis of the paper is on the linguistic analysis of fragments from the novel *Grička vještica* written by Marija Jurić Zagorka. The paper objective is to answer how much linguistic craftsmanship defined this novel, and thus the literary work of Zagorka in general. It has been shown how language and literature in Zagorka's writing intertwine. The language of the novel was analysed by extracting concrete fragments in which the lexis, stylistic figures and additional features of Zagorka's style of writing were analysed. We researched how much attention was given to the language in building the plot. The arising question is how justified the position of Zagorka outside the literary canon is if her writing style does not differ significantly from the writers who are included in the canon.

Keywords: Zagorka, *Grička vještica*, lexical analysis, stylistic figures, literary canon